

УДК 94(477.43/.44)«1929»;355.422.

DOI: <https://doi.org/10.35774/gsip2025.01.089>

Сергій ОЛІЙНИК

*кандидат історичних наук, доцент
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка
Кам'янець-Подільський, Україна*

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9130-1575>

Олена СТЕФАНІШИН

*кандидат історичних наук, доцент
Західноукраїнський національний університет
Тернопіль, Україна*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6218-6985>

ОБОРОННІ БОЇ АРМІЇ УНР НА ПОДІЛЛІ ВЛІТКУ 1920 РОКУ

Анотація. У статті на основі залучення різноманітних джерел, наукової літератури висвітлюються оборонні бої армії УНР на Поділлі в липні 1920 р. Ця сторінка вітчизняної історії є важливою складовою дослідження подій Української революції 1917–1921 рр. і має неабияке значення для створення її об'єктивної і цілісної картини. Методологія дослідження базується на принципах історизму та об'єктивності. Використання таких методів як аналіз, синтез, а також проблемно-хронологічного, системного, описового, статистичного і порівняльного, дало змогу реалізувати поставлену мету.

Зазначені вище події не отримали належного висвітлення в історіографії, часом піддавалися фальсифікації та перекручуванням, що, безумовно, є важливим спонукальним фактором для їх розробки. Роботи вітчизняних істориків зробили чимало у цьому плані. Однак наявний науковий доробок не дозволяє цілісно розкрити і показати події, пов'язані з оборонними боями армії УНР на Поділлі влітку 1920 року.

Важлива увага приділяється з'ясовуванню воєнно-політичних умов, в яких опинилася армія УНР у зазначений період, розкриваються фактори, котрі сприяли чи не сприяли ефективному протистоянню українських підрозділів силам Червоної армії. Зроблено спробу визначити склад воюючих сторін, їхню чисельність, озброєння тощо. У хронологічній послідовності простежується бойових шлях армії УНР на Поділлі впродовж літа 1920 р. У цьому проміжку виділяються три етапи оборонних боїв: 1) 1-12 червня, коли підрозділи армії УНР були втягнуті в початкову фазу протистояння радянському наступу, що

розпочався 26 травня; 2) 13 червня-13 липня, оборонні бої в ході відступу до р. Збруч; 3) 14-26 липня, оборона по р. Збруч.

Робиться спроба детально проаналізувати весь спектр оборонних, контрнаступальних дій, що здійснювалися українським військом. Окрім того визначається їхня специфіка у відповідності до зазначених трьох етапів літніх оборонних боїв, що мали місце на території Поділля у 1920 р. Зазначаються також результати і наслідки бойових операцій. Робиться спроба їхнього аналізу не лише на тактичному, а й на стратегічному рівні.

Окремо звертається увага на приклади військової майстерності, мужності та героїзму, котрі проявляли бійці та командири армії УНР у ході оборонних боїв на Поділлі влітку 1920 р.

Ключові слова: армія УНР, Військо Польське, оборонні бої, Поділля, українське військо, Червона армія.

Serhiy OLIINYK

*PhD in History, Associate Professor
Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University
Kamianets-Podilskyi, Ukraine*

ORCID <https://orcid.org/0000-0002-9130-1575>

Olena STEFANYSHYN

*PhD in History, Associate Professor
Western Ukrainian National University
Ternopil, Ukraine*

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6218-6985>

DEFENSIVE BATTLES OF THE UPR ARMY IN THE PODILLIA IN THE SUMMER OF 1920

Abstract. The article highlights the defensive battles of the UPR army in Podillia in July 1920 based on the use of various sources and scientific literature. This page of national history is an important component of the study of the events leading up to the Ukrainian Revolution of 1917-1921 and has great importance for creating an objective and holistic picture of it. The research methodology is based on the principles of historicism and objectivity. The use of methods such as analysis, synthesis, as well as problematic and chronological, systematic, descriptive, statistical and comparative, made it possible to achieve the goal.

The above-mentioned events did not receive proper coverage in historiography, and were sometimes subjected to falsification and distortion, which, of course, is an important motivating factor for their development. Scientific works of national historians have done a lot in this regard. However, the existing scientific heritage

does not allow for a holistic disclosure and presentation of the events related to the defensive battles of the UPR army in Podillia in the summer of 1920.

Important attention is paid to clarifying the military and political conditions in which the UPR army found itself during this period, and the factors that contributed or did not contribute to the effective confrontation of Ukrainian units with the Red Army forces are revealed. An attempt is made to determine the composition of the warring parties, their numbers, weapons, etc. The author traces in chronological sequence the combat path of the UPR army in Podillia during the summer of 1920: 1) 1-12 June, when units of the UPR army were involved in the initial phase of confrontation with the Soviet offensive that began on 26 May; 2) 13 June-13 July, defensive battles during the retreat to the Zbruch River; 3) 14-26 July, defense along the Zbruch River.

There is an attempt to analyse in detail the entire range of defensive and counter-offensive actions carried out by the Ukrainian army. In addition, their specificity is determined in accordance with the three stages of the summer defensive battles that took place in Podillia in 1920. The results and consequences of the combat operations are also noted. The attempt is made to analyse them not only at the tactical but also at the strategic level. Special attention is drawn to examples of military skill, courage and heroism displayed by soldiers and commanders of the UPR army during defensive battles in Podillia in the summer of 1920

Keywords: UPR army, Polish Armed Forces, defensive battles, Podillia, Ukrainian army, Red Army.

Постановка проблеми. Революційні події 1917 р. втілили в життя віковичне прагнення українців до власної держави. Водночас українську державність прийшлося виборювати зі зброєю в руках. Адже з появою на політичній карті Європи нової держави було чимало незгодних. Одним із таких противників була радянська Росія. Червона армія мала велику кількісну перевагу над українським військом. Попри це армія УНР чинила мужній опір, проявляючи героїзм, творчу ініціативу, військову майстерність. Показовими у цьому плані можуть слугувати оборонні бої армії УНР на Поділлі влітку 1920 р.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Першими дослідниками бойових дій армії УНР, зокрема оборонних влітку 1920 р. на Поділлі, стали сучасники тих подій, які відтворювали їх перебіг, аналізували, оцінювали, спочатку у своїх спогадах і мемуарах П. Дяченка [Дяченко П., 2010], І. Цапка [Цапко, 1964], М. Карта [Карт, 1964], Б. Монкевича [Монкевич, 1923], а пізніше і в узагальнювальних працях з історії боротьби за українську державність [Доценко О, 1923; Удовиченко, 1954; Удовиченко, 1982]. Радянська історична наука теж долучилася до дослідження означених в заголовку статті подій. Однак вона серйозно перекручувала і фальсифікувала перебіг бойових дій. Там, де діяла армія УНР, у неї зазвичай фігурували польські війська або білополяки. Яскравим прикладом цьому може слугувати третій том видання «Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920 рр.» [Українська РСР, С. 262]. Серйозний прорив у вивченні подій, пов'язаних із оборонними боями армії УНР на Поділлі в 1920 році, здійснили сучасні вітчизняні історики:

А. Руккас [Руккас, 2013], О. Завальнюк, С. Олійник [Завальнюк, Олійник, 2023], С. Коваленко [Коваленко, 2012], О. Ресєнт [Ресєнт, 2023], В. Савченко [Савченко, 2016] та ін. Вони звернули увагу на воєнно-політичну ситуацію, в якій опинилася армія УНР влітку 1920 р., бойові акції армії УНР, констатували їхній факт, результати окремих із них. Однак цілісної картини подій, пов'язаних із Подільським регіоном влітку 1920 р., так і не зробили, що й спонукало автора до появи даної публікації. Безумовно, важливе значення у цьому плані належить документальним джерелам, головними з яких є оперативні документи штабу армії УНР, опубліковані у 1933 р. Вони відповідно становлять документальну основу нашого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті полягає в тому, щоб на основі аналізу джерел та історіографічних надбань висвітлити одну із малодосліджених сторінок збройної боротьби за українську державність в часи революції 1917–1921 рр., пов'язану із оборонними боями армії УНР на Поділлі влітку 1920 року.

Виклад основного матеріалу. Укладений у квітні 1920 р. союз між УНР і Польщею давав надію на успіх у боротьбі за збереження української державності в протистоянні з радянською Росією. Згідно зі стратегічним задумом польського й українського командування армія УНР мала діяти на південній ділянці фронту (Дністровське угруповання), активно взаємодіючи з 6-ю армією Війська Польського, котра мала прикривати її ліве крило. В оперативному плані армія УНР підпорядковувалася 6-й армії Війська Польського. Правим крилом українське військо упиралося в Дністер. Проти них оперувала 14-а Червона армія, підпорядкована радянському Південно-Західному фронту [Руккас, 2013, С. 56-73].

Слід зазначити, що у той час чисельний склад підрозділів воюючих сторін далеко не завжди відповідав штатному розпису, а в армії УНР практично не було жодного підрозділу належно укомплектованого. На відміну від бойових дій під час Першої світової війни дії підрозділів армії УНР та Червоної армії мали активний, рішучий та маневрений характер [Військове будівництво, С. 92]. За таких обставин зростала роль кінноти, котра могла здійснювати обхід позицій противника, проводити рейди в тил ворога. На жаль, в армії УНР, в силу об'єктивних і суб'єктивних причин, кінноти було мало, що безумовно впливало на перебіг бойових дій на фронті. Ситуацію ускладнював також той факт, що противник мав, в загальному, чисельну перевагу, краще забезпечення боєприпасами тощо. Водночас кількісному та технічному переважанню ворога бійці армії УНР намагалися протиставляти творчу ініціативу, активність та героїзм.

Попри успішний квітнево-травневий наступ, звільнення Києва від більшовиків і виходу на лівий берег Дніпра спільні дії Війська Польського і армії УНР виявилися далекими від запланованого. Противник, попри значні втрати, не запросив миру. Оперативну паузу, яка утворилася на фронті в середині травня 1920 р., воюючі сторони використали для посилення боєздатності своїх підрозділів. Шостого травня під Ямполем українські війська, які діяли в союзі з поляками, об'єдналися з учасниками Першого зимового походу. Водночас противник впорядкував свої

розбиті 12-у і 14-у армії. На допомогу їм з денікінського фронту було перекинуто 1-у кінну армію С. Будьонного та кілька стрілецьких дивізій [Руккас, 2013, С. 56-73].

Завершивши перегрупування своїх сил на українському театрі бойових дій, радянські війська 26 травня 1920 р. перейшли в наступ. Головною ударною силою «червоних» були кіннотники С. Будьонного, яким вдалося прорвати польську оборону і розгорнути наступ на Бердичів і Житомир [Реєнт, 2023, С. 251].

Загалом, на наш погляд, в оборонних боях армії УНР на Поділлі влітку 1920 р. умовно можна виділити кілька етапів: 1) 1-12 червня, коли підрозділи армії УНР були втягнуті в початкову фазу протистояння радянському наступу, що розпочався 26 травня; 2) 13 червня-13 липня, оборонні бої в ході відступу до р. Збруч; 3) 14-26 липня, оборона вздовж р. Збруч.

Тим часом на ділянці фронту, яку обороняла армія УНР ворог серйозної активності не проявляв. Армія УНР, очолювана генералом М. Омеляновичем-Павленком, станом на 1 червня 1920 р. нараховувала близько 9,5 тис. бійців та офіцерів [Українсько-московська війна, С. 21]. Головні її сили на той час дислокувалися на Поділлі. Проти українських військ діяли підрозділи 14-ї армії І. Уборевича (в основному 41-а стрілецька дивізія). Вона на той час була дуже ослабленою, і без 8-ї кінної дивізії Червоного козацтва В. Примакова нараховувала 3740 піхоти та 324 кінноти, мала 176 кулеметів та 16 гармат [Українська РСР, С. 261]. Попри чисельну перевагу на той час армія УНР сильно поступалася Червоній армії у забезпеченні боєприпасами, озброєнням тощо. Саме нестача останнього часто не давала змоги успішно як атакувати, так і оборонятися.

Бої переважно велися біля сіл Кетроси, Вербка. Ольшанка та Слобідка Вербецька, що на Могилів-Подільщині [Українсько-московська війна, С. 23]. Водночас розвідка доносила, що ворог готується до активізації своїх бойових дій [Українсько-московська війна, С. 25].

Вранці 5 червня «червоні» розпочали наступ. Головний удар було завдано силами 41-ї стрілецької дивізії «червоних» по українським позиціях на схід від С. Вербки. Під ударами ворожої артилерії українські підрозділи змушені були відступити. Однак, перегрупувавши сили, завдали контрудару по противнику, змусивши його панічно втікати. Таким чином втрачені позиції було відбито [Українсько-московська війна, С. 27]. 8 червня ворог розпочав новий наступ з Вільшанки і Слобідки Казенної. Але і цей наступ зазнав невдачі. Завдячуючи вмілому маневру українських кіннотників, котрі вийшли в тил наступальному ворогу противник, зазнавши великих втрат, змушений був відступити [Українсько-московська війна, С. 30].

У наступні дні «червоні» неодноразово розпочинали наступальні дії. 9 червня вони атакували село Вербки, Кетроси і Вільшанку. На перших двох напрямках ворог успіху не мав. Натомість йому вдалося захопити Вільшанку та змусити українців відійти на правий берег річки Марківки де вони на нових позиціях успішно відбивали впродовж наступних днів всі атаки «червоних». На інших ділянках ворог теж зазнавав невдачі [Українсько-московська війна, С. 30-34]. Фактично до 12 червня усі спроби більшовицького війська змусити

армію УНР відступити успіхів не мали [Українсько-московська війна, С. 30-34]. На цей час українське військо складалося з 1-ї Запорізької, 2-ї Волинської, 3-ї Залізної, 4-ї Київської, 5-ї Херсонської, 6-ї Січової дивізій, окремого кінного полку та кількох запасних бригад. Воно нараховувало майже 16 тис. бійців і офіцерів, з яких лише трохи більше 8 тис. складали бойовий склад, мало на озброєнні 199 кулеметів та 37 гармат [Українсько-московська війна, С. 36].

Прорив «будьонівців» в районі Сквири та їхній вихід у тил 3-ї польської армії вплинув на всю ситуацію на українській карті бойових дій. Шоста польська армія, котра прикривала ліве крило армії УНР, щоб вийти з під удару змушена була відступити. Вслід за нею, щоб забезпечити своє ліве крило, мала відступити й армія УНР [Українсько-московська війна, С. 37]. Поступово польсько-українське військо відходило на заплановані нові оборонні рубежі: Яруга – Біляни – Грабівці – Бар – Деражня – Летичів – Любар [Українсько-московська війна, С. 39]. Більшовицькі війська за поодинокими випадками активністю не відзначалися. Вони поступово просувалися слідом за українськими і польськими підрозділами: 13 червня захопили Гайсин, Крижопіль; 14 червня – Брацлав, Немирів; 15 червня – Ямпіль; 17 червня – Вінницю, а 18 червня – Браїлів [Українська РСР, С. 261]. На наш погляд, якби не загроза лівому флангу, армія УНР могла б успішно вести боротьбу з тими силами противника, котрі він задіявав на українському фронті.

Слід зазначити, що підрозділи УНР вели активну оборону, проводячи час від часу успішні контратакувальні дії. Так, 17 червня було відбито село Бабачинці. 18 червня 1-а Запорізька дивізія відбюювала у ворога села Дзигівку, Феліціанівку і Борівку. Трофеями стали 2 важкі гармати, обоз [Українсько-московська війна, С. 43; 45; 47]. На жаль, у цей же день противнику вдалося перейти р. Мурафу і потіснити 2-а Волинську і 4-а Київську дивізії [Українсько-московська війна, С. 43]. Але наступного дня ці ж дивізії здійснили успішний удар на Чернівці (селище в Вінницькій області – С. О.) [Українсько-московська війна, С. 47]. Втрати ворога склали 150-170 червоноармійців [Українсько-московська війна, С. 45]. За успішні дії у цих боях подяки, оголошену по війську отримали Запорожці в особі свого командира полковника А. Гулого-Гуленка та особливо кінна бригада Чорних запорожців полковника П. Дяченка [Українсько-московська війна, С. 47].

Разом з тим, запеклі бої, які проводили підрозділи українського війська, не могли виправити ситуацію на фронті. Адже і на своїй ділянці фронту Військо Польське відступало. Тим часом Червона армія оволоділа Жмеринкою [Українська РСР, С. 261].

У 20-х числах червня бойові дії на українсько-радянській ділянці фронту продовжувалися. На жаль, 20 і 21 червня підрозділи армії УНР, не витримавши удару «червоних», втратили Яругу і Чернівці [Українсько-московська війна, С. 49].

Загальна картина була невтішна. Невдачі у боях з «червоними», особливо їх кіннотою, змусили українське командування вдаватися до удосконалення тактики бою, частіше використовувати колючий дріт попереду своїх позицій, реорганізувати тилкові частини і за їх рахунок здійснити поповнення на передовій [Українсько-московська війна, С. 61-62]. Ситуація ускладнювалася

тим, що поляки не давали дозволу на мобілізацію до українського війська, заважали цьому процесу. А коли дозволили, було вже пізно.

22 червня у ході жорстоких боїв, коли місцевість в районі сіл Біляни, Шендерівка, Серби і Людвиківка неодноразово переходили з рук в руки, вдалася взяти чисельна перевага противника. А тим часом 1-а Запорізька дивізія, долаючи впертий опір «червоних» звільнила село Букатівку і відкинула противника на схід від р. Мурафи. У цих боях було захоплено чимало полонених червоноармійці та одну тачанку з кулеметом [Українсько-московська війна, С. 50]. Втрачені вище населені пункти українське командування вирішило відбити, задіявши у цій операції силами 2-ї Волинської і 4-ї Київської дивізій, яким мав допомагати полк Чорних запорожців [Українсько-московська війна, С. 50]. Однак, виконати задумане не вдалося. Новий наступ «червоних» в районі села Сліди, де розгорнулися запеклі бої, дещо відтермінував задумане. Проте все ж таки наступного 23 червня «волинці» і «кияни», спільно з Чорними запорожцями все ж таки відкинули противника на лінію р. Лозова, при цьому відбили у ворога 3 тачанки з кулеметами [Українсько-московська війна, С. 50-51]. Бої, з перемінним успіхом, відбувалися і на інших ділянках українсько-більшовицького фронту [Українсько-московська війна, С. 55-56]. А вже 25 червня 4-а київська дивізія, після запеклих кількогодинних боїв вибила «червоних» з містечка Чернівці, а також сіл Біляни і Березівка [Українсько-московська війна, С. 56]. Переслідуючи розбитого ворога «кияни» зайняли село Сокіл. Паралельно з цим, теж долаючи сильний опір противника, інші підрозділи армії УНР розгорнули наступ на фронті Шевдерівка – Серби – Людвиківка – Сказинці, вході якого відкинули ворога на р. Мурафу [Українсько-московська війна, С. 56-57]. Нажаль, як свідчить оперативний звіт штабу армії УНР, через брак боєприпасів, розвинути успіх, притиснути противника до Дністра і розбити його, не було змоги [Українсько-московська війна, С. 57].

27 червня Реввійська рада Південно-Західного фронту поставила перед 14-ю Червоною армією завдання захопити Старокостянтинів та Проскурів, відрізаючи від основних сил поляків українське угруповання [Українська РСР, С. 262]. Про ці наміри стало відомо союзникам. Щоб допомогти 6-й польській армії у відбитті запланованого «червоними» удару, командування армії УНР вирішило завдати удару по противнику і розбити його в районі Чернівці – Джурин – Теклівка. Водночас було отримано наказ розширити територію дислокування і відповідно фронту дещо північніше до села Калинівка [Українсько-московська війна, С. 57], що звичайно дещо послаблювало міцність фронтових позицій українського війська. Проте втілити в задум розгром противника і відволікання його уваги від поляків не вдалося. На заваді стали активні дії Червоної армії.

Кінна армія С. Будьонного прорвала польський фронт в районі Новоград-Волинська. Поляки запанікували. 6-а армія, яка прикривала ліве крило армії УНР, вирішила зняти з фронту 18-у піхотну дивізію і направити її до Старокостянтинова, відповідно територія оперування армії УНР змушена була значно збільшитися і розтягнутися на північ до Бару [Українсько-московська війна, С. 63].

1 липня 1920 р., у результаті відходу польської армії з-під Києва на лінію Старокостянтинів – Проскурів, українські дивізії, щоб не потрапити під фланговий удар «червоних», відійшли на лінію Могилів-Подільський – Лучинець – Копайгород [Дяченко, 2010, С. 92]. Головним завданням для армії УНР стала оборона Могилів-Подільського і допомога полякам утримувати їх праве крило [Українсько-московська війна, С. 67].

Загалом, як свідчать звіти армії УНР, у перші дні липня на фронті відбувалися постійні зустрічні бої, в яких підрозділи Червоної армії особливих успіхів не здобули. Обидві воюючі сторони понесли значні втрати [Українсько-московська війна, С. 78-80]. Така ж ситуація на фронті була й впродовж наступного тижня [Українсько-московська війна, С. 84-85]. Однак становище армії УНР ускладнювалася. Противник отримував постійне підкріплення, в т. ч. і дуже серйозне, у вигляді 8-ї кавалерійської дивізії Червоного козацтва В. Примакова. Водночас мало місце і ряд позитивних моментів. Так, наприклад, для більш ефективної боротьби з радянською кавалерією 30 червня було створено Окрему кінну дивізію, а 4 липня польська 6-а армія передала українському командуванню 3-ю Залізну дивізію, котра до того знаходилася в її складі [Руккас, 2013, С. 78, Удовиченко О, 1982, С. 56]. У цей час на південній ділянці польсько-українсько-радянського фронту сталася подія, яка мала негативні наслідки для союзників. 8-а кінна дивізія Червоного козацтва В. Примакова, непомітно для поляків передислокувавшись з під Старої Синяви південніше до Бару, в перших числах липня, при вогневій підтримці 3-х бронепотягів прорвала польську оборону в районі Вовковинців – Комарівців – Іванівців і вирушили в глибокий рейд тилах польсько-українського угруповання, прориваючись на Проскурів. Тут знаходилися штаб 6-ї польської армії, вищі органи державного й військового управління УНР, український Генеральний штаб, Головний отаман С. Петлюра. Всі вони змушені були евакуюватися до Волочиська [Руккас, 2013, С. 79].

Під час відступу 6 липня мав місце бій в районі Чорного Острова. Працівники 1-го Генерал-квартирмейстерства українського Генштабу зі своїм начальником полковником Є. Мишковським, їхня охорона, польські офіцери і солдати прийняли бій з противником. Вдалося відбитися і відійти. Бій під Чорним Островом на кілька годин затримав марш частини 8-ї кавалерійської дивізії «червоних» в тил 6-ї армії Війська Польського. На жаль, український воєначальник зазнав смертельного поранення [Руккас, 2013, С. 79-80; Удовиченко, 1954, С. 145].

Рейд ворожої кінноти виявився доволі успішним. Кінні бригади противника змогли увійти до Проскурова та Чорного Острова [Українська РСР, С. 301].

Відступ підрозділів 6-ї армії поляків, що оперували на лівому крилі українських військ, за р. Збруч серйозно ускладнював становище армії УНР. Виникла небезпека розриву по фронту з союзниками, в який цілком могли вклинитися війська противника, із загрозою подальшого оточення і розгрому українських сил. Однак, цього не сталося. Противник не завдав удару на Ярмолинці і Кам'янець-Подільський. Такий удар міг стати катастрофою для українського війська, котре в цей час відбивало атаки ворога, поволи відступаючи від р. Ушиця до Балина і Дунаївців [Українсько-московська війна, С. 86-91].

Тому, враховуючи обставини які склалися на той час, командування УНР вимушено видало наказ про відступ за р. Збруч, що й було виконано вночі з 13 на 14 липня 1920 р. [Удовиченко, 1954, С. 145; Українсько-московська війна, С. 91–93]. На цей час бойовий склад армії УНР нараховував 694 офіцерів, 2661 піхотинців, 1466 кіннотників, що мав на озброєнні 38 гармат, 278 кулеметів, трохи більше мільйона набоїв до гвинтівок та значну кількість снарядів до гармат [Українсько-московська війна, С. 93]. Очевидно, цих сил було недостатньо щоб успішно боронитися на відтинку від Гусятина до Дністра.

Так розпочалася оборонна операція рубежів по р. Збруч. Упродовж майже двох тижнів армія УНР успішно відбивала щоденні спроби «червоних» створити плацдарм на правому березі річки та розпочати наступ вглиб українських позицій [Удовиченко, 1954, С. 146; Українсько-московська війна, С. 96–110]. Попри те ситуація на українсько-польсько-радянському фронті з кожним днем ускладнювалася. Армія УНР, ведучи оборонні бої і час від часу здійснюючи контратаки, несла хоч і не значні, але непоправні втрати, які компенсувати було нічим [Українсько-московська війна, С. 98]. Результати проведення мобілізації бажали кращого. Більше того, місцеві мешканці неодноразово ставилися до українських військових відверто вороже та й союзники не давали згоди на підсилення особового складу армії УНР за їх рахунок [Українсько-московська війна, С. 97–98]. Поступово збільшувалися витрати боєприпасів, нестача яких ставала дедалі відчутною.

Врешті перевага Червоної армії в боєприпасах і постійне прибуття резервів далися взнаки. Попри завзятий опір українців, противнику 19 липня вдалося перейти р. Збруч в районі Шидлівців і завдяки активним наступальним діям захопити Сидорів і Васильків. Це давало можливість радянському командуванню сподіватися на встановлення контролю над залізницею Гусятин-Чортків [Українсько-московська війна, С. 102]. Без оперативної паузи противник повів наступ на Мельницю та Іване Пусте. Обидва населених пункти ним були захоплено. 22 липня частини Запорозької дивізії в результаті контрнаступальних дій відбили Іване Пусте. Після запеклого бою під український контроль вдалося повернути також Мельницю і Залісся [Українсько-московська війна, С. 102].

Останньою успішною бойовою акцією армії УНР в період липневих оборонних боїв були події в районі Сидорова. Ця звитяга українців належить до маловідомих перемог армії УНР [Завальнюк, Олійник, 2013, С. 102]. Водночас вона стала доказом високого рівня воєнного мистецтва армії УНР. Підтверджуючим фактором цьому може слугувати той факт, що перемога була досягнута у зустрічному бою (найскладнішому виді бою – С. О.), з використанням обхідного маневру.

24 липня Червоній армії вдалося захопити невеликий плацдарм на правому березі Збруча. Українське командування добре розуміло небезпечність ситуації, яка склалася. Підрозділи 3-ї Залізної дивізії намагалися скинути противника у Збруч. Спроба виявилася невдалою. Водночас противнику вдалося захопити Сидорів [Українсько-московська війна, С. 110]. Ситуація

ускладнювалася тим, що на радянські війська у цей час вибили поляків з Гусятина і Чабарівки. Виникала серйозна небезпека для лівого крила армії УНР, на якому оперувала 3-я Залізна дивізія О. Удовиченка [Руккас, 2013, С. 82; Українсько-московська війна, 1933, С. 113]. Кожна з воюючих сторін розпочала підтягувати на театр майбутнього бою резерви. Радянські війська, щоб продовжувати просування в тил армії УНР і з одночасною загрозою її лівого крила, а українці – ліквідувати небезпеку що виникла.

Обидва противники збиралися атакувати. Вранці 25 липня два піхотних полки 123-ї бригади 41-ї стрілецької дивізії, при підтримці кінноти та трьох гармат та тачанок з району Сидорова виступили на Товстенке і Кривеньке. Головною ударною силою виступали кіннотники. Їх гарматним, кулеметним і рушничним вогнем зустріли «удовиченківці» (3 піхотні бригади, окремий 54-й піхотний полк та 3-й Донський полк. На допомогу їм поспішала Окрема кінна дивізія І. Омеляновича-Павленка, що нараховувала до 1200 шабель (кінний полк П. Дяченко, 1-й кінний Лубенський полк імені Максима Залізняка, Окремий кінний курінь імені Івана Сірка, 3-й Чигиринський полк), підсилена Кінно-гірським гарматним дивізіоном [Удовиченко, 1954, С. 146; Цапко, 1964, С. 206].

У районі Кривенького українські кіннотники зішлись з ворожою кіннотою. У цьому зустрічному бою особистою хоробрістю відзначився сам командуючий І. Омелянович-Павленко. Перемога на полі бою була за українцями. Після цього кіннотники спільно з 3-ю Залізною дивізією вдарили по основним силам радянської кінноти. Частина кіннотників (Чорні запорожці) пішла в лобову атаку, 3-й Донський кінний полк вдарив по правому крилу противника, а решта кіннотників, на чолі з комдивом обійшовши лівий фланг противника вдарила у тил, зім'яла радянську піхоту [Дяченко, 2010, С. 64; Монекевич, 1929, С.86; Коваленко, 2012, С. 177; Крат, 1964, С. 85; Цапко, 1964, С. 208].

До 11-ї години ворога вщент розгромили. Було знищено усю його кінноту і два полки 123-ї піхотної бригади разом із її командирами [Крат, 1964, С. 85]. 200 червоноармійців було захоплено в полон, а решту порубано (загинув й комполку), взято багаті трофеї (34 кулемети, 3 польові гармати, коні, 11 санітарних возів з медикаментами й медсестрами) [Цапко, 1964, С. 209]. Переслідуючи розбитого противника, українські військовики з ходу увірвалися до Сидорова і Гусятина. Плацдарм, що його раніше захопив противник, було ліквідовано [Руккас, 2013, С. 81-82]. За даними розвідки на лівому березі Збруча противника зафіксовано не було [Цапко, 1964, С. 209]. У цей же час 5-а Херсонська дивізія героїчно відбивала наступи «червоних» на Гермаківку [Українсько-московська війна, С. 114].

На жаль, ця перемога, хоч і підняла бойовий дух підрозділів армії УНР, попри те мала лише локальне значення і не змогла вплинути на перебіг подій на українсько-радянському фронті станом на той час. Враховуючи тиск супротивника і відхід польських частин на захід, що робило беззахисним ліве крило українців, армія УНР змушена була відступити на захід, і 27 липня зайняти нові рубежі по р. Стрипа [Савченко, С. 370; Удовиченко, 1954, С. 146].

Висновки. Таким чином, територія Поділля влітку червні – липні 1920 року стала ареною запеклих боїв за українську державність підрозділів армії УНР та Червоної армії. Воєнно-політичні умови, в яких вони відбувалися були весь час несприятливі. Вони відповідно і формували специфічні умови, відповідні етапи боротьби. Вирішальний вплив на перебіг бойових дій на цій ділянці фронту мали поразки Війська Польського на північніших рубежах Дністровського угруповання союзників. У результаті чого над лівим флангом армії УНР постійно нависла загроза бути відрізаною від поляків, які відступали, і навіть потрапити в оточення. Складна ситуація вимагала вирівнювання фронту, що означало відступ на захід. Однак цей відступ відбувався організовано. Велася активна оборона. Інколи контратаки на деякий час зривали атаквальний порив червоноармійців. Незважаючи на втому, нестачу боєприпасів, озброєння українські воїни наносили серйозних втрат противнику. Українці продемонстрували високу воєнну майстерність командирів, мужність, героїзм та зрілу військову підготовку рядових бійців.

Література

1. Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети /За заг. ред. Кузьмука О. І. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.
2. Доценко О. Літопис української революції. Матеріали і документи до історії української революції. Київ; Львів, 1923. Т. 2. Кн. 4. 362 с.
3. Дяченко П. Чорні запорожці. Спомини командира 1-го кінного полку Чорних запорожців армії УНР. Київ: Стікс, 2010. 448 с.
4. Завальнюк О., Олійник С. Бій під Сидоровим 25 липня 1920 року: забута звитяга армії УНР. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2023. Т. 40. С. 195-205.
5. Карт М. 1920 рік (Про забуті дії українського війська). За державність. 1964. №10. С. 79–90.
6. Коваленко С. Чорні запорожці: історія полку. Київ: Стікс, 2012. 363 с.
7. Монкевич, Б. Чорні запорожці. Зимовий похід і остання кампанія Чорних Запорожців. Зі схемами і ілюстраціями. Львів: Книжка, 1929. 152 с.
8. Реєнт О. П. Славетна Україна. Битви та повстання імперської доби і визвольні змагання 1917–1921 років. Київ: Арій, 2023, 272 с.
9. Руккас А. О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин: Лисенко М. М., 2013. 480 с.
10. Савченко В. Дванадцять війн за Україну /Пер. з російської А. Сопронюка. Київ: Нора-Друк, 2016. 480 с.
11. Удовиченко О. 3-я Залізна дивізія. Матеріали до історії Війська Української Народної Республіки. Рік 1920. Нью-Йорк: Червона Калина, 1982. 230 с.

12. Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних сил 1917-1921. Вінніпег: Вид. Д. Микитюк, 1954. 176 с.
13. Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920 рр. в трьох томах. Т. 3: Українська РСР на завершальному етапі громадянської війни. Відбиття нападу буржуазно-поміщицької Польщі, розгром Врангеля і петлюрівщини / Скаба А. Д. (голова), Гудзенко П. П., Доній М. Р., Дудикевич Б. К. та ін. Київ: Політвидав України, 1970, 462 с.
14. Українсько-московська війна 1920 р. в документах і матеріалах (Ч.1: оперативні документи штабу армії Української Народної Республіки. З передмовою і під ред. генерала В. Сальського). Варшава: Праці Українського Наукового Інституту, 1933. 423 с.
15. Цапко І. Кінний бій під Сидоровом. *За державність*. 1964. №10. С. 204-209.

References

1. Viiskove budivnytstvo v Ukraini u KhKh stolitti: istorychnyi narys, podii, portrety (1. Military construction in Ukraine in the 20th century: historical sketch, events, portraits) / Za zah. red. Kuzmuka O. I. Kyiv: Vydavnychy Dim «In Yure», 2001. 448 p. (in Ukrainian).
2. Dotsenko O. Litopys ukrainskoi revoliutsii. Materialy i dokumenty do istorii ukrainskoi revoliutsii (Chronicle of the Ukrainian Revolution. Materials and documents on the history of the Ukrainian Revolution). Kyiv; Lviv, 1923. T. 2. Kn. 4. 362 p. (in Ukrainian).
3. Diachenko P. Chorni zaporozhtsi. Spomyny komandyr 1-ho kinnoho polku Chornykh zaporozhtsiv armii UNR (Black Cossacks. Memoirs of the Commander of the 1st Cavalry Regiment of the Black Cossacks of the UNR Army). Kyiv: Stiks, 2010. 448 p. (in Ukrainian).
4. Zavalniuk O., Oliinyk S. Bii pid Sydorovym 25 lypnia 1920 roku: zabuta zvytiha armii UNR (Battle of Sidorov on July 25, 1920: a forgotten victory of the UNR army). *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka: istorychni nauky (Scientific works of Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University: historical sciences)*. Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka, 2023. T. 40. pp. 195–205 (in Ukrainian).
5. Kart M. 1920 rik (Pro zabuti dii ukrainskoho viiska). *Za derzhavnist (1920 (On the forgotten actions of the Ukrainian army). For statehood)*. 1964. no.10. pp. 79–90 (in Ukrainian).
6. Kovalenko S. Chorni zaporozhtsi: istoriia polku (Black Cossacks: the history of the regiment). Kyiv: Stiks, 2012. 363 p. (in Ukrainian).
7. Monkevych, B. Chorni zaporozhtsi. Zymovy pokhid i ostannia kampaniia Chornykh Zaporozhtsiv. Zi skhemamy i iliustratsiiamy (Black Cossacks. The Winter Campaign and the Last Campaign of the Black Cossacks. With Diagrams and Illustrations). Lviv: Knyzhka, 1929. 152 p. (in Ukrainian).

8. Reient O. P. Slavetna Ukraina. Bytvy ta ovstannia imperskoi doby i vyzvolni zmahannnia 1917–1921 rokiv (Glorious Ukraine. Battles and uprisings of the imperial era and the liberation struggles of 1917–1921). Kyiv: Arii, 2023. 272 p. (in Ukrainian).
9. Rukkas A. O. «Razom z polskym viiskom»: Armiia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1920 r. (struktura, orhanizatsiia, chyselnist, uniforma) («Together with the Polish Army»: Army of the Ukrainian People's Republic in 1920 (structure, organization, numbers, uniform)). Nizhyn: Lysenko M. M., 2013. 480 p. (in Ukrainian).
10. Savchenko V. Dvanadtsiat viin za Ukrainu /Per. z rosiiskoi A. Soproniuka (Twelve Wars for Ukraine /Translated from Russian by A. Soproniuk). Kyiv: Nora-Druk, 2016. 480 p. (in Ukrainian).
11. Udovychenko O. 3-ya Zalizna dyvizii. Materialy do istorii Viiska Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Rik 1920 (3rd Iron Division. Materials on the history of the Army of the Ukrainian People's Republic. Year 1920). Niu-York: Chervona Kalyna, 1982. 230 p. (in Ukrainian).
12. Udovychenko O. Ukraina u viini za derzhavnist. Istoriia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainskykh Zbroinykh syl 1917-1921 (Ukraine in the War for Statehood. History of the Organization and Combat Operations of the Ukrainian Armed Forces 1917-1921). Vinnipeg: Vyd. D. Mykytiuk, 1954. 176 p. (in Ukrainian).
13. Ukrainska RSR v period hromadianskoi viiny 1917–1920 rr. v trokh tomakh. T. 3: Ukrainska RSR na zavershalnomu etapi hromadianskoi viiny. Vidbyttia napadu burzhuazno-pomishchyskoi Polshchi, rozghrom Vranhelii i petliurivshchyny / Skaba A. D. (holova), Hudzenko P. P., Donii M. R., Dudykevych B. K. ta in. (The Ukrainian SSR during the Civil War of 1917-1920 in three volumes. Vol. 3: The Ukrainian SSR at the final stage of the Civil War. Repelling the attack of bourgeois-landlord Poland, the defeat of Wrangel and the Petliura regime / Skaba A. D. (chairman), Gudzenko P. P., Donii M. R., Dudykevych B. K. and others). Kyiv: Polityvydav Ukrainy, 1970, 462 p. (in Ukrainian).
14. Ukrainsko-moskovska viina 1920 r. v dokumentakh i materialakh (Ch.1: operatyvni dokumenty shtabu armii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Z peredmovoio i pid red. henerala V. Salskoho) (The Ukrainian-Moscow War of 1920 in Documents and Materials (Part 1: Operational Documents of the Headquarters of the Army of the Ukrainian People's Republic. With a Foreword and Edited by General V. Salsky)). Varshava: Pratsi Ukrainskoho Naukovoho Instytutu, 1933. 423 p. (in Ukrainian).
15. Tsapko I. Kinnyi bii pid Sydorovom (Horse battle near Sidorov). *Za derzhavnist (For statehood)*. 1964. no.10. pp. 204–209 (in Ukrainian).